

Грубінко А.В.*

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ БІЛЯ ВИТОКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: РОЛЬ, ПРІОРИТЕТИ, СУПЕРЕЧНОСТІ

The article deals with the analysis of reasons, pre-conditions and consequences concerning the transformation of UK approaches towards British participation in ESDP. The very idea of ESDP is analyzed considering its historical roots and particulars of its evolution after the «cold war». The impact of the US-UK «special relations» is considered.

Історія Європи другої половини ХХ ст. нерозривно пов'язана з втіленням ідеї європейської інтеграції у формі Європейського Співтовариства, безпеку якого з початку заснування гарантував військово-політичний альянс зі США у вигляді структур НАТО. Значні зміни у системі міжнародних відносин на початку 1990-х рр. мали наслідком трансформації системи безпеки, пов'язані з ліквідацією конфігурації сил, притаманної для біполярного протистояння часів «холодної війни». Ці зміни поставили на порядок денний міжнародної спільноти ряд питань: про подальшу роль НАТО у забезпеченні європейської безпеки в нових геополітичних умовах і стратегію його взаємин з ЄС; роль і можливості ЄС на континенті та в міжнародній системі; можливості європейських держав взяти на себе відповідальність за побудову нової системи європейської безпеки у відповідності з сучасними викликами і загрозами. Певною спробою відповідей на ці питання стала розбудова в рамках ЄС Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) та Європейської політики безпеки і оборони (далі – ЄПБО) як її складової. Зважаючи на комплексність та важливість зазначених питань видається актуальним дослідження участі Великої Британії в розбудові європейської безпеки з огляду на специфіку її зовнішньої політики, традиційних підходів до євроінтеграції та їх трансформації наприкінці 1990-х років.

Наукова проблематика становлення і розвитку СЗППБ ЄС у європейській та американській історіографіях здобула велику популярність. Певну частину публікацій західних вчених присвячено участі Великої Британії у цих процесах. Серед праць, що привернули нашу увагу, виділимо публікації Г. Андреані, К.Бертрама, П. Волтена, Н. Гнесотто, Ч. Гранта, М. Матіопулос, Дж. Ховарта, в яких розглянуто різноманітні аспекти розвитку ЄПБО. Праці Р. Вайтмена, Т.Гардена, Ч. Гранта, К. Марсдена, К. Язвінські присвячені безпосередньо проблемі участі Британії в процесі розбудови європейської безпеки і ЄПБО. Серед російських вчених окрему увагу вивченню вказаних проблем приділили британісти А.Валуєв, О. Громико, Н.Капітонова та ін. Ряд вчених розглядають британський внесок в євробезпеку у загальному контексті євроінтеграції (Ю.Борко, Д.Давидов, В.Журкін, В.Тіхова, А.Уткін). В українській історіографії проблемі ролі Британії в розбудові ЄПБО у різній мірі приділили увагу британісти Н.Яковенко, В.Крушинський, В.Неприцький, С.Пик, І.Храбан, які переважно акцентували увагу на особливостях реалізації основних

*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету

напрямів зовнішньої політики країни, серед яких виділяли європейський та американський. Однак в цілому увага вітчизняних вчених до зазначеної проблеми є недостатньою. Публікації В.Копійки, А.Мартинова та ін. присвячені загальним проблемам розбудови СЗППБ ЄС.

Центральною проблемою статті є дослідження підходів Великої Британії до процесів становлення, розвитку та участі в ЄПБО ЄС, причин, передумов і наслідків їх трансформації наприкінці 1990-х рр. як для самої країни, її міжнародного становища в Європі, так і для процесів євроінтеграції в цілому.

Європейський Союз у формі його основного попередника ЄЕС стереотипно сприймався як насамперед економічна організація, покликана відродити економічний добробут Західної Європи у післявоєнні десятиліття. Унікальний успіх європейської економічної інтеграції ігнорує той факт, що паралельно з економічним її ідеологи ставили за мету розвиток політичного й оборонного союзів, що засвідчило підписання у 1952 р. Договору про Європейське оборонне співтовариство та паралельне виношування ідеї Європейського політичного співтовариства. Однак ці ідеї не були реалізовані через побоювання самих ініціаторів (насамперед Франції) щодо втрати національного суверенітету та розбалансування післявоєнної безпекової конфігурації. Тому європейці вирішили сконцентруватися на економічних проблемах, віддавши ініціативу у питаннях безпеки НАТО і створеному у 1948 р. самими ж європейцями Західноєвропейському Союзу (ЗЄС), який став сателітарною військово-політичною структурою Альянсу. Тобто основні важелі впливу на гарантування європейської безпеки фактично перейшли до США, що в умовах глобального блокового протистояння було стратегічно виправданим.

Запровадження механізму валютного союзу та вихід з кризи у 1980-х рр., розвиток з початку 1970-х Європейського політичного співтовариства (ЄПС) як системи взаємних консультацій, обміну інформацією та розробкою спільних рішень, а також міжнародна ситуація сприяли поверненню європейців до ідеї безпеки як необхідного елемента конструкції Європи. В Єдиному європейському акті 1987 р. вперше в установчих нормативних актах Співтовариства включено ЄПС, а також окремо відзначено, що більш тісна співпраця з питань європейської безпеки здатна внести істотний вклад у формування європейської ідентичності у сфері зовнішньої політики [1].

На цей час припало запровадження в офіційний обіг термінів, які стануть у подальшому знаковими для формування європейської безпеки. Перший – європейська оборонна ідентичність (ЄОІ) – запроваджено у 1987 р. у прийнятій на зустрічі Ради міністрів ЗЄС в Гаазі «Платформі європейських інтересів в сфері безпеки». Документ передбачав необхідність одночасного розвитку європейського виміру безпеки і зміцнення атлантичної солідарності [2, с. 33]. Згодом термін «ідентичність» отримав більш пронатовський зміст і набув популярності у формі «європейська ідентичність у сфері безпеки» (Стратегічна концепція НАТО, Рим, листопад 1991 р.), а після Берлінського саміту НАТО 1996 р. – «європейська ідентичність у сфері безпеки та оборони». Другий термін – «спільна зовнішня політика і політика безпеки» – вперше сформульований в лютому 1990 р. у спільному франко-німецькому листі до Ірландського президентства ЄС відображав як логічну єдність цих двох сфер діяльності Союзу, так і небажання на той час провідних країн ЄС окремо виділяти імовірний безпековий елемент діяльності об'єднання [3, с. 3]. У подальшому ці терміни (згодом виділилася Європейська політика безпеки та оборони) по суті визначили відмінності між відповідно атлантичною та проєвропейською концепціями розвитку системи європейської безпеки. Зрештою «європейська ідентичність у сфері безпеки» охоплювала усі європейські країни-члени НАТО, а Європейська політика безпеки та оборони – лише членів ЄС. У працях ряду дослідників помітне певне ототожнення цих

термінів. Проте їх чітке змістове розмежування має концептуальне значення для розгляду європейської безпекової інтеграції.

Геополітичні зміни початку 1990-х рр. супроводжувалися процесом формування євроспільноти у якісно новій формі Європейського Союзу. В Договорі про Європейський Союз 1992 р. закладено правову основу СЗППБ, яка стала т. зв. «другою опорою» ЄС поряд із спільним ринком та політикою юстиції і внутрішніх справ. У розділі V передбачено можливість розвитку спільної політики безпеки, «яка можливо у певний час призвела б до колективної оборони» [4]. Одночасно в документі зазначено, що політика ЄС не повинна перешкоджати виконанню зобов'язань країнами-членами НАТО і має бути сумісною з політикою безпеки Альянсу (Ст. J 4). Ці пункти договору відобразили його компромісний характер між позиціями т. зв. країн-європейців на чолі з Францією і Німеччиною та атлантистів на чолі з Великою Британією. Договір визначив лише загальний напрям майбутнього розвитку військово-політичної інтеграції ЄС, а формулювання щодо СЗППБ зумовили різночитання її завдань та особливостей реалізації. Основою спільної політики безпеки стали структури ЗЄС, що скерувало зазначені ініціативи в русло атлантистської (проамериканської) концепції європейської опори НАТО.

Зміст договору задовольняв лідера європейських атлантистів Велику Британію, яка завжди дозволяла собі мати окрему позицію з європейських питань та фактично опонувати франко-німецькому «ядру» європейського об'єднання. Неодмінними атрибутами британського бачення євроінтеграції є державоцентризм і прагматизм, які проявляються у стриманих підходах до наднаціональних тенденцій в розвитку інтеграційних структур. До того ж трансатлантичне співробітництво стало потужним фактором, що визначив особливе місце країни в європейській регіональній системі [5, с. 20].

Такі підходи Британії до європейської політики знайшли яскраве втілення у сфері європейської безпеки. Плекаючи ідею атлантизму, Лондон не розглядав ЄЕС/ЄС як дієвий механізм вирішення проблем безпеки. Зі змінами в системі міжнародних відносин Британія під проводом традиційно євроскептичних консерваторів була змушена коригувати зовнішньополітичні підходи. Прихильніше налаштований до євроінтеграції Дж.Мейджор, на відміну від своєї попередниці на посаді Прем'єр-міністра М.Тетчер, виявив готовність до активізації європейської політики країни, пішовши на поступки при підписанні Маастрихтського договору. Однак глобальні амбіції та інтереси, провідні ролі серед європейських учасників НАТО, наявність найбільш ефективних збройних сил в Європі дали можливість Великій Британії надати перевагу національній оборонній політиці перед наднаціональною [6, с. 480]. Це засвідчило небажання Лондона підтримати повну інтеграцію ЗЄС в ЄС, який розглядався як «європейська опора» НАТО та певна альтернатива нової оборонної структури в Європі [7, с. 26]. Британія також негативно відреагувала на створення франко-німецького військового з'єднання «Єврокорпус», надавши перевагу двостороннім міждержавним контактам, що засвідчило вірність традиційним атлантичним військово-політичним орієнтирам.

Підписання Маастрихтського договору викликало гостру полеміку в політичних колах країни та ледь не призвело до парламентсько-урядової кризи під час ратифікації документа в британському парламенті. Обмежені поступки щодо євроінтеграції зрештою поглибили розкол в рядах самих консерваторів. Це стало однією з головних причин втрати ними статусу правлячої партії у 1997 році. Вихід з європейського механізму обмінних курсів у 1992 р., відмова від підписання Соціальної хартії ЄС та інші кроки не сприяли посиленню позиції країни на європейському напрямі зовнішньої політики. Тривале правління консерваторів загалом негативно позначилося на іміджі Британії в Європі та виявило брак довіри до країни серед європейських партнерів [8, с. 1].

Незважаючи на прогресивне значення розділу V Договору про ЄС, розвиток спільної військово-політичної співпраці Союзу мав переважно декларативний характер. Пріоритетами спільної європейської політики залишалися елементи «першої опори» – спільний ринок, введення єдиної грошової одиниці, соціальна політика. Характерним є те, що Велика Британія не поспішала приєднуватися до цих благ, віддавши роль «двигуна» економічної інтеграції франко-німецькому тандему. Ініціативу у військовій сфері ЄС фактично віддав структурам ЗЄС, який за підтримки НАТО розпочав впровадження нової концепції на основі «петерберзьких завдань», прийнятих в червні 1992 року. За ними міжнародні сили ЗЄС могли застосовуватися для вирішення трьох видів завдань – гуманітарних і рятувальних операцій, операцій з підтримання миру та управління кризами, включно з миротворчістю. Гарантування безпеки та колективної оборони як і раніше виконували структури Альянсу, який на середину 1990-х активізував роботу з розвитку ЄОІ. Офіційно про формування європейської безпекової ідентичності в рамках НАТО проголошено в червні 1996 року. Це рішення Альянсу та створення Багатонаціональних об'єднаних оперативних сил, що надавали реальні військові можливості для ЗЄС, засвідчили прагнення США попередити відокремлення власне європейських планів співпраці від атлантичних.

Незважаючи на зайнятість ЄС проблемами фінансово-економічної інтеграції, питання розвитку його безпеки не втрачали актуальності. Слабкість міжнародного впливу Союзу, що проявилася під час балканського конфлікту першої половини 1990-х рр. на противагу вирішальному дипломатичному та військово-політичному впливу США, показала нездатність ЄС як об'єднання до рішучих зовнішньополітичних дій. Комплекс нових проблем європейської безпеки підштовхнув європейські країни до зміни традиційно стриманої позиції щодо розвитку військово-політичної співпраці. Зрештою успіх економічної інтеграції, що проявився у виході ЄС на рівень глобальної конкуренції зі США на світових ринках наприкінці ХХ ст., поставив на порядок денний необхідність його підкріплення адекватними дипломатичними і безпековими засобами. Це також мало на меті розширити сфери глобального впливу Євросоюзу як «цивільної потуги» у напрямку його перетворення на повноцінного суб'єкта міжнародних відносин з глобальними можливостями політичного впливу за межами географічної зони зосередження, тобто досягнення статусу «стратегічної потуги» [9]. Це у різній мірі не могло не приваблювати країн-членів ЄС, насамперед Німеччину і Францію, які уже давно не могли самотужки досягнути впливу США на міжнародній арені.

Новий поштовх розвитку європейської політики безпеки надав Амстердамський договір ЄС. У ньому містилися три ключових нововведення: передбачено можливість інтеграції ЗЄС в ЄС за рішенням Європейської Ради; до сфери відповідальності спільної політики безпеки віднесено повний перелік «петерберзьких завдань»; запроваджено посаду Верховного Представника ЄС з питань СЗППБ. Зберігалася двоїстість позиції ЗЄС як структури розвитку ЄОІ в межах НАТО і складової політики безпеки ЄС. Це залишалося однією з принципових вимог Британії, позиція якої на міжурядовій конференції 1996-1997 рр. не дозволила сторонам досягнути більш радикальних рішень [2, с. 48-49].

Посилення європейського напрямку зовнішньої політики Британії з приходом до влади лейбористів сприяло позитивному завершенню Амстердамського процесу. Уряд Т. Блера завершив розпочату попередниками справу, підписавши у червні 1997 р. текст Амстердамського договору. Однак як показали події наступного року новий уряд виявив готовність піти значно далі у європейській політиці безпеки. На неформальному саміті ЄС в Портшасі 24-25 жовтня 1998 р. Т.Блер несподівано для інших європейських лідерів виступив з ініціативою про активізацію дискусії з питань розвитку СЗППБ, що стало провісником змін у британській позиції. Прем'єр-міністр висловив занепокоєння слабкістю

механізмів спільної зовнішньої політики ЄС і закликав визначитися з оборонною складовою об'єднання, допустивши можливість інтеграції ЗЄС в ЄС як один із варіантів реформування механізмів ЄОІ [10, с. 7]. Також Т.Блер підтримав ідею розбудови сучасних європейських військових структур для операцій ЄС в рамках «петерберзьких завдань». Хоча британська сторона не запропонувала конкретного проекту, заява британського прем'єра засвідчила, що Сполучене Королівство має наміри відігравати провідні ролі у формуванні європейської політики безпеки. Це засвідчила перша в історії зустріч міністрів оборони країн Євросоюзу у Відні 4 листопада 1998 р., де міністр оборони Дж.Робертсон підтвердив ініціативи Т.Блера [11, с. 12]. У свою чергу уряд Франції висунув пропозицію, за якою ЗЄС мав стати агенцією безпеки ЄС. Французький варіант інтеграції був погоджений з німецькою стороною на двосторонньому саміті 2 грудня того ж року.

Ключовою подією, яка задала тон реалізації проекту ЄПБО, став британо-французький саміт в Сен-Мало 3-4 грудня 1998 року. У Спільній Декларації з європейської безпеки сторони висловили необхідність надати ЄС можливість відігравати вагомий роль на міжнародній арені. Документ передбачав надання можливості Союзу діяти військовими засобами для врегулювання міжнародних криз у тих ситуаціях, коли НАТО не бере в них участі. Такими засобами мали стати європейські збройні сили, «які можуть швидко реагувати на нові виклики і які підтримує сильна та конкурентноздатна європейська військова промисловість» [12, с. 8]. Передбачалося надати ЄС відповідні структури, які б могли проводити оперативний аналіз ситуації, мати доступ до джерел спеціальної інформації і здатність стратегічного планування без дублювання наявних структур ЗЄС і НАТО. Окремо відзначено непорушність зобов'язань країн-членів Альянсу щодо колективної безпеки в рамках Статей 5 Вашингтонського і Брюссельського договорів, а також можливість використання ЄС військових засобів НАТО.

За оцінками фахівців, Декларація Сен-Мало стала точкою відліку, першим кроком реального розвитку європейських безпекових можливостей в рамках ЄС, окремих від атлантичних структур [3, с. 1; 13, с. 76; 14, с. 25]. Формування ЄПБО, фактичним провісником якого стала зустріч в Сен-Мало, у прихильній до євроінтеграції західній історіографії знайшло відображення в епітеті «європейська військова революція» [15]. У свою чергу подальше закріплення і розвиток провідних позицій декларації визначили як «процес Сен-Мало». Значний резонанс, який викликала британо-французька зустріч та її результати в політичних і експертних колах Європи, мав об'єктивне підґрунтя, адже декларація стала першим офіційним документом, в якому відображено основні принципи і напрями формування військового виміру ЄС і контури нової системи європейської безпеки. Документ вперше офіційно зафіксував зміну британської позиції із зазначених проблем після міжурядової конференції 1996-1997 років.

Домовленості Сен-Мало засвідчили зближення позицій Великої Британії і Франції, які зазвичай є опонентами у питаннях європейської безпеки. Двостороння військова співпраця країн на час зустрічі досягла значних результатів. Для прикладу, у 1994 р. прийнято рішення про створення спільного військово-повітряного командування з метою покращення взаємодії ВПС в гуманітарних і миротворчих операціях. У 1996 р. підписано угоду про співпрацю ВМС. Велика Британія і Франція – два європейських постійних члени РБ ООН, ядерні держави. Країни володіють ефективними модернізованими збройними силами на основі професійної армії, які єдині в Європі (наприклад, на відміну від німецьких) здатні самостійно здійснювати операції за її межами [8, с. 44].

Лідерські амбіції двох держав у сфері розбудови європейської політики безпеки знайшли вияв у другому, менш афішованому документі, підписаному 3-4 грудня 1998 р. у Сен-Мало – Протоколі намірів про співпрацю в кризовому управлінні і діях. Документ передбачав поглиблення взаємодії збройних сил Великої Британії і Франції з врегулю-

вання криз. Співробітництво країн спрямоване на дії за межами території НАТО, тобто там, де не задіяні підрозділи Альянсу. Виходячи зі змісту документа, англо-французькі домовленості відповідали «петерсберзьким завданням», що переходили до сфери відповідальності новоствореної ЄПБО. Отже, в документах Сен-Мало закладено принцип «розподілу ролей» між ЄС і НАТО як втілення відповідно т.зв. «м'якої» (soft security) і «жорсткої» (hard security) безпеки [16, с. 52].

Згадані домовленості одразу знайшли схвальний відгук інших країн Євросоюзу, що засвідчила Європейська Рада у Відні 11-12 грудня 1998 року. Насамперед важливою була підтримка Німеччини, яка перебрала Президентство в ЄС у першому півріччі 1999 року. Саміт Європейської Ради в Кельні у червні 1999 р. фактично затвердив положення Спільної Декларації Сен-Мало на рівні ЄС, посилення на яку міститься у Звіті Президентства [12, с. 42-45]. Історична роль Саміту в Кельні визначається тим, що вперше на найвищому рівні йшлося про розвиток автономних можливостей безпеки ЄС, які отримали офіційне визначення як Спільна європейська політика безпеки і оборони. Декларація саміту закріпила передачу до кінця 2000 р. основних функцій ЗЄС у компетенцію ЄС. Погоджено кандидатуру на посаду Верховного Представника ЄС з питань СЗППБ, яку обійняв колишній Генеральний секретар НАТО Х.Солана, що стало своєрідним реверансом європейців у бік США у відповідь на схвалення ЄПБО на саміті НАТО у Вашингтоні.

Після рішень Кельнського саміту загальноєвропейська дискусія з проблем безпеки лише активізувалася. У ній знову провідні позиції займала Велика Британія. Важливу роль у подальшому розвитку ЄПБО знову відіграла британо-французька зустріч 25 листопада 1999 року. Головним її підсумком стало звернення до Європейської Ради з пропозиціями створити бойові сили швидкого реагування ЄС на рівні корпусу чисельністю 50-60 тис. чоловік з відповідними ресурсами та можливістю розгортання в зоні операції до 60 днів. Країни висловили готовність надати свої штабні оперативні центри для багатонаціональних командних структур ЄС, а Британія – виділити представників до об'єднаного штабу Євкорпусу, підрозділи якого мали лягти в основу Сил швидкого реагування (далі – СШР) ЄС [12, с. 77-79]. Пропозиції зустрічі відображені в підсумкових документах саміту Європейської Ради в Хельсінкі 10-11 грудня 1999 р., головним рішенням якого стало створення до 2003 р. європейських СШР для здійснення антикризових і миротворчих операцій в рамках «петерсберзьких завдань».

Отже, як видно з вельми результативної динаміки процесу формування політики безпеки і оборони ЄС наприкінці 1990-х років, Велика Британія, переглянувши свої традиційно євроскептичні підходи, стала в авангарді будівництва оборонної складової об'єднання. Максимально повному розумінню сутності стратегії Британії щодо розвитку європейської системи безпеки у зазначений період сприятиме виділення головних причин зміни позиції країни у цій сфері європейської політики.

Насамперед необхідно врахувати відчутне посилення європейського напряму зовнішньої політики Британії після приходу до влади у травні 1997 р. лейбористського уряду Т.Блера. Прем'єр-міністр в одній із програмних промов проголосив п'ять головних принципів зовнішньої політики уряду, серед яких два перших – активна європейська політика під гаслом «Британія – частина Європи» і трансатлантичний альянс за принципом «сильний в Європі і сильний із США» та «ми – міст між США і Європою» [17]. Прагнення зайняти лідируючі позиції в Європі стали складовою загального курсу уряду, спрямованого на комплексне використання глобалізаційних процесів для повернення країні провідних позицій у світі. Висунуте гасло модернізації і концепція «третього шляху» лягли в основу бачення майбутнього європейської спільноти і дозволили керівництву Британії ширше розглядати проблеми євроінтеграції, ставши в авангарді європейського реформування. Під час головування в Раді ЄС протягом першого півріччя 1998 р. та

подальшою європейською політикою британське керівництво довело наміри трансформувати імідж і сутність здійснюваної ним зовнішньої політики в Європі з позиції «незручного» у надійного європейського партнера та продемонструвало прагнення уряду, за наявності союзницьких відносин із США, досягти позицій лідерства в Європі.

Мета вийти на провідні позиції в об'єднаній Європі, яка досягла значного успіху інтеграційного процесу та посилювала міжнародний вплив, стала стимулом для амбітного британського керівництва у європейській політиці. Роль рушія військово-політичної інтеграції для Лондона підходила найкраще, адже невизначеність з інтеграцією в зону євро та обмежене долучення до шенгенського процесу не давали йому практично жодної серйозної можливості проявити лідерські устремління в євроінтеграційній політиці.

Британським урядом також керувало прагнення уникнути другорядних ролей на фоні зростання впливу Франції і Німеччини в інтеграційних процесах, що вимагало сміливих рішень та активних дій. На такі дії була здатна лише сучасна політична сила європейського зразка на чолі з лідером-реформатором. Тому не варто ігнорувати й особистісний фактор, а саме харизматичність енергійного молодого політика Т.Блера. Лейбористи прийшли до влади на фоні втоми суспільства від тривалого правління консерваторів і не менших очікувань від нової урядової команди та їх яскравого лідера як в самій Британії, так і в Європі. Як зазначають європейські політологи, на момент приходу до влади та перших років правління лейбористів ЄС переживав «вакуум лідерства» в умовах ослаблення традиційних політичних сил. Тому майбутня стратегія розвитку ЄС могла бути сформована під проводом країни, здатної проявити лідерство [8, с. 2]. Одним з таких лідерів на момент створення ЄПБО стала Велика Британія, а процес його формування в політичних і експертних колах отримав неофіційну назву «ініціатива Блера» [18].

Не варто забувати й про традиційні прагматизм і виваженість зовнішньої політики Великої Британії. Небажання поступатися суверенітетом, невелика популярність участі країни у євроінтеграції в суспільстві продовжували формувати специфіку діяльності уряду на європейському напрямі. Проте з розвитком євроінтеграції все реальнішою ставала невідворотність формування оборонної складової політики ЄС. Більшої привабливості набирали перспективи розширення участі країни у військово-технічній співпраці, в якій Велика Британія займає провідні позиції. Окрім того ЄПБО первинно формувалася на основі принципу міжурядовості прийняття рішень, що не могло не імпонувати британському керівництву і було головним аргументом за участь у європейській політиці безпеки на дебатах в середині країни.

Впевненості зовнішньополітичним крокам лейбористів надавали їх міцні позиції на внутрішньополітичній арені, зокрема відчутна більшість в Палаті Громад. До того ж, якщо опозиційна Консервативна партія, яка має репутацію євроскептиків, висловлювала постійні критичні зауваження на рішення уряду з ЄПБО, то ліберал-демократи зайняли позицію поміркованої підтримки підписаних міждержавних документів [11, с. 13].

Вагомим фактором, що підштовхнув європейські країни до практичних рішень у сфері безпеки став Косовський конфлікт. Один з його наслідків – підтвердження відсутності у європейців стратегічного бачення шляхів протистояння новим загрозам безпеки та неспроможності конкурувати зі США у військовій сфері. Це дало підстави оцінювати СЗППБ ЄС як неефективну і декларативну [19, с. 44]. Вплив балканського конфлікту не оминув і британську урядову позицію з питань безпеки, що засвідчили згадані двосторонні домовленості з Італією і Францією у 1999 році. Однак події навколо Югославії вкотре виявили дієвість дихотомії ЄС – США в зовнішній політиці країни.

Британо-американські «особливі відносини» можна назвати головним чинником європейської політики Великої Британії у сфері безпеки і одночасно її головною пробле-

мою та суперечністю. Адже вони одночасно стимулювали і стримували активізацію проєвропейської урядової політики країни.

Прагнення британського уряду вивести відносини зі США на новий рівень мали об'єктивний характер, пов'язаний насамперед з європейськими перспективами країни. Лондон намагався зберегти роль медіатора між Європою та США, що могло додати йому політичної ваги у процесах євроінтеграції. Лейтмотивом діяльності на позиціях «між Америкою та Європою» стала заява Т.Блера наприкінці 1998 р.: «Слід розуміти раз і назавжди, що Велика Британія не має вибирати між США і Європою... Ми сильніші зі США завдяки нашій силі в Європі, ми сильніші в Європі завдяки нашій силі зі США» [20].

Одночасно з активізацією проєвропейської політики країни керівництво Великої Британії своїми діями на міжнародній арені підтверджувало стратегічну першорядність військово-політичної коаліції зі США. Уряд лейбористів підтримав рішення США про бомбардування Афганістану і Судану, єдиним серед урядів країн Європи підтримав застосування сили проти Іраку. Участь Британії в кампанії проти Іраку в грудні 1998 р. в цілому зіпсувала враження від досягнутих домовленостей в Сен-Мало у країнах Європи [21, с. 134]. У військовій операції НАТО проти Югославії у 1999 р. Велика Британія стала активним учасником антисербської кампанії.

В основі позиції Сполучених Штатів щодо формування автономних військових потужностей в Європі також лежить серйозна суперечність. З одного боку США традиційно зацікавлені у збереженні status quo в системі колективної безпеки Європи та непорушності трансатлантичних зв'язків, що десятиліттями не піддавалися сумніву самими європейцями (за винятком хіба що амбіцій Франції). Стратегічний союз з Європою є природним і життєво важливим для Америки в усіх сферах взаємодії та гарантує її глобальний статус наддержави. З іншого боку США, як і НАТО в цілому, після завершення «холодної війни» зустрілися з необхідністю зміни акцентів у політиці безпеки, які полягали у зростанні необхідності посилення відповідальності європейських країн за власну (регіональну) безпеку в умовах прагнень США реалізувати власні глобальні амбіції. Це має наслідком неминуче скорочення чисельності їх військ в Європі та передачу частини повноважень і відповідальності структурам ЄС, що апріорі створює принаймні психологічний дискомфорт у значної частини американської еліти. У цьому плані Британія як надійний союзник і лідер європейської військової інтеграції підходила якнайкраще, що засвідчило важливість «особливих відносин» для самих Сполучених Штатів.

Зазначена суперечність американських інтересів проявилася як реакція на домовленості Сен-Мало у вигляді одночасної стурбованості та поміркованого схвалення. Державний Секретар США М.Олбрайт в грудні 1998 р., привітавши ініціативи Британії щодо посилення європейських військових можливостей, зазначила, що будь-які зміни мають проходити відповідно до принципів атлантичної співпраці і застерегла європейців від трьох «d»: decoupling (роз'єднання прийняття рішень в ЄС і НАТО); duplication (дублювання функцій структурами НАТО та ЄС); discrimination (дискримінація прав країн, що на той час не входили до ЄС, але стали членами НАТО) [12, с. 10-11]. США дали ясно зрозуміти, що бачать європейські структури безпеки в рамках НАТО, а ініціативи британського уряду узгоджуються з їх інтересами.

Одночасно політична еліта США усвідомлювала слабкість можливостей європейських партнерів у сфері безпеки. Особливо турбував і дивував американців феномен проголошення амбітних планів створення європейського війська в умовах постійного скорочення усіма країнами ЄС військових бюджетів. При такому підході країн Євросоюзу до фінансування безпеки стало зрозумілим, що завдання створення до 2003 р. численних укомплектованих і оперативних СШР є нереальними, що й довів час. До цього додамо значне технічне відставання європейських армій від армії США. Тому всім сторонам дис-

курсії було очевидно, що ЄС навіть при поступальному розвитку структур ЄПБО, підкріплених власними військами, тривалий час залежатиме від можливостей Альянсу.

У цілому рішення, прийняті за ініціативи та активної участі Великої Британії не давали підстав її «особливому» партнеру для надмірних хвилювань. У підсумкових документах зустрічей Т.Блера з європейськими лідерами та в рішеннях самітів Європейської Ради за наполяганням британської сторони включено пункти про збереження статусу НАТО як гаранта колективної безпеки країн Європи і зазначено, що ЄПБО покликана посилити Альянс на правах автономії з функціями, обмеженими «петерберзькими завданнями». Офіційний Лондон супроводжував свою європейську політику періодичними заявами, що стратегічним завданням Великої Британії у відносинах з ЄС є прагнення поглибити його співпрацю зі США, а створення ЄПБО розглядається ним як зміцнення європейської складової НАТО. По завершенні Саміту ЄС в Хельсінкі в грудні 1999 р., де було прийнято рішення про створення європейських СШР, Т. Блер заявив, що це рішення не передбачатиме створення європейської армії, яка б конкурувала з НАТО [11, с. 36]. На Саміті ЄС в Ніцці (грудень 2000 р.) проявилися старі протиріччя між Великою Британією і Францією щодо статусу європейських військ. За наполяганням британської делегації у підсумковому рішенні закріплено положення про обов'язкове погодження з Альянсом діяльності європейських СШР.

Отже, в ході міжнародної дискусії наприкінці 1990-х рр., що характеризувала перший етап формування ЄПБО ЄС, Велика Британія як фактичний її ініціатор, маючи завдання посилити свої регіональні і глобальні міжнародні позиції, виконала роль провідника новітньої американської (ширше – атлантичної) стратегії безпеки за допомогою активного використання проєвропейської риторики. Це відповідало ідеологічно оновленій стратегії «сполучного моста» між об'єднаною Європою та США, узгоджувалося з концепцією «третього шляху» у зовнішній політиці та забезпечило контрольованість процесів євроінтеграції у сфері безпеки у відповідності з інтересами атлантизму. Висунуті британським урядом ініціативи і прийняті спільно з європейськими партнерами рішення не пов'язані з концептуальною переоцінкою місця країни в євроатлантичній системі безпеки, адже основним гарантом безпеки країни і регіону залишився Північноатлантичний Альянс.

Проте варто підкреслити історичне значення змін у підходах британського уряду до розбудови європейської військової здатності. Підтримка Британією розвитку ЄПБО на основі передачі основних повноважень ЗЄС до ЄС і згода щодо можливості створення спільних автономних європейських збройних формувань засвідчили прорив у порівнянні з попередньою позицією консервативних урядів і відкрили шлях Євросоюзу для створення відповідних структур. Британські ініціативи з ключових позицій сприяли налагодженню діалогу та співпраці між ЄС і НАТО на основі принципу «розподілу ролей», що було закріплено в домовленостях «Берлін-плюс» 2003 року.

В історіографії не склалося єдиної думки щодо ролі Великої Британії та конкретно лейбористського уряду у розвитку європейської безпеки та в цілому євроінтеграційних процесів. Немає однозначної відповіді й на питання про значення «ініціатив Блера» для самої Британії. За наслідками рішень кінця 1990-х уряд країни насамперед отримав вплив на формування ЄПБО ЄС. Певною мірою підвищилася популярність європейських ідей всередині країни. Принаймні європейські проблеми стали активніше обговорюватися на різних рівнях. У цьому безумовна заслуга лейбористського уряду і персонально Т.Блера, який здобув значну популярність на міжнародному рівні. Досягнуто покращення іміджу Британії як активного учасника європейських процесів. Однак з огляду на вірність традиційним проамериканським орієнтирам, які набули нового значення внаслідок змін у підходах США до реалізації міжнародної політики з приходом адміністрації Дж. Буша-молодшого, лідерські здобутки Британії на європейському напрямі викликають великий сум-

нів. Участь країни у вирішенні питань формування і розвитку європейської політики безпеки та оборони ЄС засвідчила дієвість перевіреного головного принципу її зовнішньої політики про вічність британських інтересів.

Проблема втілення здобутків розвитку європейських можливостей у сфері безпеки та оборони у 1998–2000 рр., досягнутих за активної участі Великої Британії, потребує подальшого дослідження. Для цього є важливим контекст новітніх процесів у міжнародних відносинах, як-то боротьба з міжнародним тероризмом та її наслідки, розширення і подальший структурно-інституційний розвиток Європейського Союзу, трансформація євроатлантичних відносин та участь у цих процесах Сполученого Королівства.

Література

1. Єдиний європейський акт 01.07.1987 / Довідник з Європейської інтеграції. – http://eu-directory.ea-ua.info/index.php?act=show&doc_id=5&id=74
2. Тихова В.В. Формирование Общей внешней политики и политики безопасности Европейского союза (1992–2004 гг.): Дис. канд. ист. наук: 07.00.15. – М.: МГИМО(У)МИД России. – 2006. – 233 с.
3. Howorth J. Saint-Malo plus five: an interim assessment of ESDP / Notre Europe. – Policy papers №7. – November 2003. – 36 p.
4. Treaty on European Union // Official Journal. – С 191. – 29 July 1992. – <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>
5. Крушинський В. Фактори формування «особливої» позиції Великої Британії стосовно європейських інтеграційних процесів // Вісник КНУ. Міжнародні відносини. – 2003. – Вип.25. – С.17-20.
6. Великобритания: эпоха реформ / Под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Издательство «Весь Мир», 2007. – 536 с.
7. Капитонова Н.К. Великобритания в конце XX – начале XXI века: от консерваторов к лейбористам: Учебное пособие / Н.К. Капитонова. – М.: МГИМО (У) МИД России, 2003. – 128 с.
8. Grant Ch. Can Britain lead in Europe? / Centre for European Reform. – 2002. – 90 p.
9. Garden T. Europe a Strategic Power? Lille, 1 April 1999. – <http://www.tgarden.demon.co.uk>
10. Whitman Richard G. Amsterdam's unfinished business? The Blair government's initiative and the future of the Western European Union / The Institute for Security Studies of WEU, January 1999. – 29 p.
11. European Defence: From Pörschach to Helsinki / Library The House of Commons. Research Papers 00/20, 21 February 2000. – 48 p.
12. From St-Malo to Nice. European defence: core documents / Compiled by Maartje Rutten / The Institute for Security Studies of Western Europe Union. Chaillot Papers 47. – Paris – May 2001. – 225 p.
13. Mathiopoulos M., Gyarmati I. Saint Malo and Beyond: Toward European Defense // The Washington Quarterly. – Autumn 1999. – pp. 65–76.
14. Jazwinski K. The Role of Britain in the Development of the ESDI and the Transatlantic Link // Institute of International Relations, Warsaw, Poland. – 2000. – 35 p.
15. Andreani G., Bertram Ch., Grant Ch. Europe's military revolution / Centre for European Reform. – 2001. – 86 p.
16. Валуев А.В. Европейское направление внешней политики Великобритании при «новых лейбористах»: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15. – Санкт-Петербург.: Санкт-Петербургский государственный университет. – 2007. – 188 с.
17. Speech by the Prime Minister Tony Blair at Lord Mayor's banquet Friday 10th November 1997 / 10 Downing Street – the historic office and home of the British Prime Minister. – <http://www.prime-minister.gov.uk/output/Page1070.asp>

18. Garden T. British perspective on the European Union / Indiana University, 7 March 2001. – <http://www.tgarden.demon.co.uk/>
19. Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу: проблеми формування та перспективи реалізації (90-ті роки XX століття) // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С. 35-48.
20. Blair T. Britain's role in the EU and the Transatlantic Alliance, 15 December 1998 / Foreign and Commonwealth Office. – <http://www.fco.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029391647&a=KArticle&aid=1013618395163>
21. Яковенко Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. – К.: Науковий світ, 2003. – 227 с.